ИНСТИТУТ ПО ФИЛОСОФИЯ И СОЦИОЛОГИЯ- БАН
Проект с Договор № BG05SFPR001-3.004-0006-C01 „Обучение на докторанти за изследване и трансформиране на пазара на труда съобразно нуждите на Индустрия 5.0. и двойния преход“,
по процедурата за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ BG05SFPR001-3.004 „Подкрепа за развитие на проектна докторантура“ по Програма „Образование“ 2021 – 2027

ПЪРВИ ОБУЧИТЕЛЕН КУРС НА ТЕМА:

„Базови социологически умения за провеждане на социологически проучвания и усвояване иновативна методика за изследване на пазара на труда в слаборазвити региони и региони в развитие. Изследване на потребности по отрасли, прогностични методи“

Проф. д.с.н Емилия Ченгелова

Проф. д.с.н. Валентина Миленкова

Модул I.
Въвеждане в същността, функциите и технологиите за подготовка и провеждане на ЕСИ – какво, как, защо, с какви инструменти

Лекция Тема 3.

Количествени и качествени методи за набиране на информация

I.Количествените методи

- Категорията на **количествените методи** включва методите, при които процедурите за набиране на емпирична информация са с висока степен на стандартизация, а набирането на информация се извършва чрез мащабни емпирични изследвания, базирани на стохастичния (съвкупностния) подход.
- Към ***количествените методи*** се отнасят всички разновидности на допитванията до населението (***стандартизирано интервю, телефонно интервю, пряка анкета със самопопълване, пощенска анкета***), ***анализ на документи, контент анализ, структурирано наблюдение.***
- В последните две десетилетия, в резултат от широкото навлизане на съвременните комуникационни технологии модерната социология разви и успешно прилага нови разновидности на масовите допитвания – ***онлайн изследване, уеб-базирано изследване, изследване чрез електронни пощи (и-мейл изследване***).
- Независимо, че се разглеждат като отделни методи, онлайн изследванията се базират на сходни принципи. Набирането на информацията при тях става чрез въпросници или анкети, с максимална (или поне близка до максималната) степен на стандартизация на процедурите за отговаряне.

Класификация на количествените методи (методите за масови допитвания)

1) **Разновидности на стандартизираното интервю**
2) **Анкетни методи със самопопълване**

Общото между двата класа методи е в това, че познавателните процедури по тяхното прилагане на терен са силно структурирани и формализирани, което обяснява защо част от тези методи съдържат и в наименованието си термина „**стандартизирани**"

Система за означаване на методите за масови допитвания

Абревиатура за означаване на методите	Наименования на методите (оригинално използваните в англосанксонската социология наименования на английски език)	Наименование на методите (еквивалент на български език, без да е буквален превод на английските наименования)
PAPI	Paper and Pencil Interview	Стандартизирано персонално интервю „лице-в-лице”
CAPI	Computer-Assisted Personal Interview	Стандартизирано интервю с компютър
CATI	Computer-Assisted Telephone Interview	Стандартизирано телефонно интервю
CASI	Computer-Assisted Self Interview	Пряка анкета със самопопълване на компютър
DBM	Disk by Mail Interview	Пощенско анкетно допитване със самопопълване
Email	Plain text in body of email	Електронно анкетно допитване по имейл с вградена анкетна карта
HTML, email	Questionnaire in body of email or as attachment formatted in HTML	Електронно анкетно допитване по имейл с прикачена анкетна карта (прикачен файл в HTML)
Email with executive questionnaires	CASI/DBM style	Вариант или за компютърно анкетно допитване със самопопълване, или за пощенско анкетно допитване
Web-based HTML survey	Questionnaire written wholly in HTML and distributed via a web-based site	Онлайн анкетно допитване по имейл с препратка (електронен адрес) към HTML–базирана анкетна карта
Dynamic web survey	Questionnaires written in survey writing software package with similar interactive features to a CAPI, CATI or CASI questionnaires. Additional scripts possible in particular programming language	Анкетно допитване със самопопълване, при което анкетните карти (въпросниците) са написани на специален програмен език. Разгледа се като разновидност на методите CAPI, CATI or CASI.

Стандартизирано интервю:
видове
Стандартизирано персонално интервю „лице-в-лице”
Стандартизирано интервю с компютър
Стандартизирано телефонно интервю
Анкетни методи за допитване със самопопълване:
традиционни и електронни видове
Пряка анкета със самопопълване
Групова анкета със самопопълване
Пощенска анкета със самопопълване
Пряка анкета със самопопълване на компютър
Пощенска анкета със самопопълване на електронна анкетна карта
Електронна анкета по имейл с вградена анкетна карта
Електронна анкета по имейл с прикачена анкетна карта (прикачен файл)
Онлайн анкета по имейл с препратка (електронен адрес) към HTML–базирана анкетна карта

Стандартизираното интервю (1)

Стандартизираното интервю като метод за набиране на емпирична информация е **най-често прилаганият метод в изследователската практика**

Най-общо **стандартизираното персонално интервю „лице-в-лице"** се дефинира като **изследователска технология, при която набирането на емпирична информация се осъществява под формата на непосредствено междуличностно взаимодействие между интервюера и изследваното лице (респондента), като за целите на интервюирането се разработва релевантен изследователски инструмент (въпросник).**

Както показва самото наименование на метода, **познавателните процедури и техниките за набиране на информация са максимално стандартизирани:**

- Инструментът за набиране на емпирична информация чрез стандартизирано интервю се нарича **Въпросник**
- Задължително условие за протичането на стандартизираното интервю е **точното възпроизвеждане на изследователския инструмент.** Въпросникът се разработва в съответствие със целите, задачите и функциите на изследването, като предварително се тества и прецизира, за да е съобразен с особеностите на изследваните лица и **да позволява безпроблемно възпроизвеждане с преобладаващата част от попадналите в извадката лица**

Стандартизираното интервю (2)

Общата цел на стандартизирането на процедурите е **всички изследвани лица да бъдат поставени в максимално еднакви условия (ситуации) на интервюиране,** а самият процес на интервюиране да протече в рамките на един или няколко идентични познавателни модели. Това дава основание на изследователя да превърне набраната индивидуална първична информация в съвкупна информация и към нея да приложи релевантни статистико математически методи за анализ на информация

За да се гарантира набиране на сравнима индивидуална първична информация, при стандартизираното интервю **поведението на интервюера предварително се алгоритмизира** – чрез строги инструкции за дейностите, които интервюерът следва да извърши на терена

При пробното изследване се достига до изработването на **един или няколко препоръчителни модела за интервюиране** и тези модели се усвояват и са задължителни за интервюерите

Какво представлява интервюирането?

Принципна схема на интервюиране при стандартизираното интервю

Анкетни методи за допитване със самопопълване (1)

- Понятието **анкетни методи за допитване със самопопълване** е възприето в европейската социологическа практика, а в американската и канадската практика като еквиваленти се използват понятията **„self interview" и „questionnaire".** Това са формални, чисто терминологични различия и като цяло изследователите влагат един и същ смисъл в този клас методи
- **Дефиниция: Най-общо анкетните методи със самопопълване се дефинират като специфична изследователска технология, при която набирането на търсената емпирична информация се извършва с високо стандартизирани познавателни процедури и с изричното условие изследваните лица сами да попълнят предоставената им анкетна карта**

Анкетни методи за допитване със самопопълване (2)

За разлика от стандартизираните техники на интервюиране, анкетните методи изискват самостоятелно попълване на изследователския инструмент

В класическия вариант на анкетното допитване, анкетьорът или изследователят се появяват само за да раздадат анкетните карти на подлежащите на изследване лица и да ги получат обратно, когато са попълнени

Повечето разновидности на съвременните анкетни методи напълно изключват личния контакт между анкетьорите и потенциалните изследвани лица. Анкетните карти се разпращат по пощата, по електронните пощи (имейли) или се поместват във виртуалното пространство и стават достъпни за попълване

Анкетни методи за допитване със самопопълване (3)

Прието е да се разграничават **три класически анкетни метода и пет съвременни анкетни метода**, които използват различни достижения на съвременните компютърни технологии. Това са методите:

1) Пряка анкета със самопопълване

2) Групова анкета със самопопълване

3) Пощенска анкета със самопопълване

4) Пряка анкета със самопопълване на компютър

5) Пощенска анкета със самопопълване на електронна анкетна карта

6) Електронна анкета по имейл с вградена анкетна карта

7) Електронна анкета по имейл с прикачена анкетна карта (прикачен файл)

8) Електронна анкета по имейл с препратка (електронен адрес) към HTML–уеб-базирана анкетна карта

2. Качествените методи

Категорията на **качествените** методи обхваща другия тип методи, при които технологията и процедурите за набиране на емпирична информация са максимално „освободени" от формализиране и стандартизиране.

При качествените методи високата степен на формализация на технологията на набиране на информация отстъпва място на максимално разгърнатите възможности за описание на действителността с изразните средства и в контекста на изследваните лица, а изборът на единиците за изследване става чрез непредставителни извадкови подходи (типологична извадка, квотна извадка, методът на снежната топка, включително методът на отзовалите се).

Прието е към категорията на качествените методи да се отнасят методите ***дълбочинно интервю, фокус групова дискусия, изследване на случаи (case study), повествователно интервю (narrative interview), биографически метод, етнографски метод, история на семейството, включено наблюдение***.

Всъщност, дори самото изреждане на качествените методи подсказва, че това са **методически либерализираните разновидности на добре познатите ни традиционни, силно формализирани методи за набиране на информация в СЕИ.**

Приложения на качествените методи (1)

Качествените методи за набиране на емпирична информация се прилагат в рамките на две добре разработени методологически традиции:

1) Като самостоятелни методи за изследване на социалната действителност
2) като отделен изследователски модул (елементи) от комбинирани стратегии на изследване

В контекста на двете методологически традиции качествените методи изпълняват коренно различни гносеологични, методически и инструментални функции

- Безспорните достойнства на качествените методи са в това, че като предоставя максимална свобода на изследваните лица, изследователят получава спонтанно възпроизведена социална реалност – така, както тя се вижда, преживява и оценява от изследваните лица. Основната сила на качествените методи е в това, че в свободна форма се дискутират произволно избрани теми от човешкото ежедневие
- **Изследователят „преотстъпва" на респондентите правото да структурират социалната действителност съобразно собствените си представи, вярвания и оценки. Като използват формата на непосредственото човешко общуване, качествените методи проникват под повърхността на привидно очевидните реалности**

Приложения на качествените методи (2)

- Неповторими и понякога смайващи са откровенията на хората – изследователите се натъкват на странни интерпретации, на неочаквани обрати в моделите на мислене. Но всъщност това е „живият живот", това са понятията и реалните модели, с които хората оценяват събитията в своето ежедневие
- В този смисъл, **качествените методи са незаменими за апробиране и адаптиране на изследователските теоретични призми**. Много често изследователите си служат с теории и теоретични перспективи, които в процеса на извеждането им към по-високи нива на абстрактност са загубили връзката си с реалните обекти. Възможно е (дори е напълно логично) реалностите да са се променили и теориите да се окажат непригодни за обяснението им
- Затова за изследователя е задължително периодически да се абстрахира от съществуващите теории и да потъва в грубата, неподправена емпирия на живота – така най-точно може да провери доколко адекватни и актуални се теориите, да улови сигналите за нови процеси и явления, да насочи изследванията си в непознати до този момент посоки
- Качествените методи са възможност за изследователя да погледне света през очите на обикновените хора и да свери своите теоретически „лещи" с очевидно присъстващите в живота реалности

Същност и основни характеристики на дълбочинното интервю

- Дълбочинното интервю е целенасочен изследователски контакт, при който набирането на търсената информация става под формата на непринуден разговор
- Всяко отделно интервю е уникално по своето съдържание, тъй като зависи до голяма степен от позицията и активността на изследваното лице
- В съответствие с разбирането за същността на дълбочинното интервю, се разработва специфичен в методическо отношение изследователски инструментариум. В англосаксонската литература той се обозначава с термините **„изследователски протокол" или „насоки" (guidelines),** докато в европейската практика преобладаващо се използват термините **насоки за интервюиране и въпросник за интервюиране**. Но независимо от различията в термините, консенсусно се приема, че **инструментът за дълбочинното интервю е минимално структуриран** – повечето изследователи го описват като списък от най-общи изследователски въпроси
- При дълбочинното интервю **ролята на изследователя е да стимулира респондента да отиде отвъд повърхностните формулировки**, да навлезе в дълбочина, да предложи свои обяснения, да стигне до разкриването на причините/мотивите за свои поведенчески актове. С това се цели максимално пространствено описание на субективното възприятие на конкретно социално явление или процес

Силни страни и познавателни ограничени на дълбочинното интервю (1)

Силните страни:

- Максимална свобода на изследваните лица, изследователят получава спонтанно възпроизведена социална реалност – така, както тя се вижда, преживява и оценява от изследваните лица
- Дълбочинното интервю е възможност за изследователя да погледне света през очите на обикновените хора и да свери своите теоретически „лещи" с очевидно присъстващите в живота неща

Познавателни ограничения:

- Методът се фокусира върху субективните преживявания, оценки и мнения на малка група от изследвани лица. В резултат се получава знание, което е съвкупност от преживявания и личностни оценки
- Получаваното знание може да подскаже идеи за теоретизиране, проблематизиране на отделни аспекти от действителността, да насочи изследователя към една или друга перспектива за провеждане на по-нататъшни изследвания, да покаже на изследователя в какви термини и понятия се мисли дадения обект и това знание да се използва при конструирането на изследователски инструментариум в последващи количествени изследвания
- Изследователят – активно влияе върху познавателния процес

Силни страни и познавателни ограничения на дълбочинното интервю (2)

Познавателни ограничения:

И последното ограничение, логически произтичащо от казаното дотук, е в **невъзможността на метода да произвежда общовалидни знания**. В най-добрия случай методът продуцира частни теории, обяснения на явления и процеси, касаещи определени групи хора:

- Дълбочинното интервю не може да има претенции за извеждане на причинно каузални връзки, факторни влияния и взаимодействия в рамките на обществото като цяло, не може да достигне до извеждането на типични модели и общовалидни връзки.
- Това е **метод на частното знание, което има свое точно определено място в контекста на общите мета теории за функционирането на обществото като система**

Съвкупността от разгледаните основни характеристики на дълбочинното интервю го оформят като специфичен метод с богати познавателни възможности – еднакво добре приложим **и** като основен метод за самостоятелно (собствено качествено) изследване, **и** като съпътстващ, паралелно прилаган метод (самостоятелен изследователски модул) в провеждането на изследване на принципа на комбинираните методики

Технология на дълбочинното интервю

Кой да провежда дълбочинните интервюта?

Кой трябва да провежда дълбочинните интервюта - самият изследовател (респективно, изследователският екип) или екип от интервюери?

Практиката показва, че **дълбочинните интервюта трябва да се провеждат от самия изследовател или от изследователския екип**. Това изискване произлиза най-вече от спецификата на дълбочинното интервю като метод.

Фокус груповата дискусия като метод (1)

Това е специфичен вид изследователска дискусия - целенасочено предизвикана и фасилитирана с цел получаването на определен вид емпирично знание

Основните характеристики на този тип изследователска дискусия са:

✓**Целенасочено предварително фиксиране на предметното поле.** Инструменталният смисъл на една фокус група е да се **дискутира** върху предварително поставен проблем

✓**Специфичен характер и функции на изследователския инструмент. Сценарият,** по който се работи, има за цел **да стимулира мисленето и да подпомогне модератора при воденето на дискусията**. Включените в него въпроси (айтеми) се фиксират под формата на **открити въпроси,** което дава възможност на участниците да изразят своето лично мнение най-свободно, без предварително да бъдат сугестирани

Фокус груповата дискусия като метод (2)

✓**Специфична роля на водещия фокус груповата дискусия**
Не случайно водещият се нарича "**модератор**", а не интервюиращ или анкетьор. От модератора се очаква да направлява (фасилитира) разговора и майсторски да улавя всички зараждащи се в разговора нюанси, като по този начин навлиза все по-дълбоко в темата и води участниците към изчерпването на всички възможни детайли. Опитният модератор използва различни техники, посредством които насърчава воденето на интересна дискусия, като следи за максимална изява на всеки участник

✓**Свобода в теренното прилагане на изследователския инструмент.** Тъй като сценарият е **по-скоро ръководство**, основа за водене на дискусията, **модераторът има право да комбинира или да заменя въпроси**, както и да пропуска някои въпроси, които се окажат неподходящи, и да добавя въпроси, ако явно възникнат някои интересни тенденции

Фокус груповата дискусия като метод (3)

✓**Максимална свобода в изказа на участниците.** Всеки участник получава равна възможност да изрази свободно своите възгледи по дискутираната тема, да развие собствени или да опонира на мнения, изразени от другите участници

✓**Вътрешно груповото взаимодействие – основен механизъм за формиране отговорите на участниците във фокус груповата дискусия.** За разлика от това, което се случва при груповите интервюта, тук се разчита на вътрешно груповото взаимодействие и стимулиращата роля на чуждите мнения върху активността на участниците и плодотворността на дискусията. Под влиянието на динамиката на вътрешно груповите взаимоотношения участниците могат да преминат през различни фази на себеизявяване

Полуструктурираното интервю (1)

Полуструктурираното интервю традиционно се отнася към ***качествените методи*** и тъй като по своята същност то е своеобразен методологически компромис между двете гранични степени на стандартизация, има основания този метод да бъде разглеждан като **епистемологически мост между количествените и качествените методи**

Инструментът за набиране на информация се нарича Въпросник за полуструктурирано интервю:

- **Съвкупност от отделни изследователски въпроси – по-общи и по-конкретни, в зависимост от степента на разработеност на проблематиката**
- **Наподобява въпросник за стандартизирано интервю – има т.н. затворени въпроси, но също така съдържа множество отворени въпроси**

Полуструктурираното интервю (2)

- Задължително се провежда под формата на изследователски диалог между интервюера и респондента
- Възможно е да се направи запис на този вид интервю
- Изискване: интервюерът трябва да е наясно с проблематиката, за да се ориентира по кои въпроси е добре да "дълбае"

Повествователно (наративно) интервю (1)

- Повествователното интервю е разновидност на неструктурираното/ нестандартизираното интервю, която често пъти се бърка с дълбочинното интервю или дори с неформалното интервю. Става дума обаче за отделни разновидности на нестандартизираното интервю, всяка от които със собствена технология и характерни отлики
- В тази логика, този вид интервюта се означават като биографични интервюта. Често пъти не се прави разлика между творчеството на Фритц Шютце и Алфред Шютц. Това вероятно е така, защото и двамата работят в полето на интерпретативната социология. Но докато Алфред Шютц остава известен с работата си в семинара на Фон Мизес и „Смисловото изграждане на социалния свят", Фритц Шютце разработва техниката на т.н. наративно интервю, или наричаните още биографични наративи
- **Повествователното интервю може да се дефинира като специфичен изследователски метод за реконструиране на социалната действителност чрез жизнените истории и разказите за индивидуалните траектории, случващи се на фона на значими обществено политически събития**

Повествователно (наративно) интервю (2)

Повествователното интервю протича под формата на научно изследователски разговор, структуриран в следните фази:

- **Първата фаза се нарича подготвителна**. Целта на тази фаза е интервюираното лице да бъде подготвено за предстоящото интервю. Изследователят накратко обяснява целта на изследването и защо се обръща тъкмо към това лице, а не към другиго. Изрично се изисква да се получи 1) съгласие от лицето да бъде проведено интервю с него и също така 2) съгласие интервюто да бъде записано
- Приема се, че **втората фаза на повествователното интервю е инициирането на интервюираното лице**. В терминологията на Щютце, това е т.н. наративен импулс. това е така наречения общ, встъпителен въпрос, с който интервюираното лице се подканва да разказва. Встъпителният въпрос (наративният импулс или мотивът за разказване) трябва да бъде *„достатъчно общ и да не насочва вниманието на изследваното лице към определен проблем или времеви аспект, към последствия от събития и преживявания"* (Rokuszewska-Pawełek 1996: 46, цитирано по също Ивков, 2010)
- **Третата фаза на повествователното интервю е собствено фазата на разказването.** По време на тази фаза интервюираното лице разказва своята жизнена история - без каквото и да е прекъсвания от страна на интервюера, без задаване на уточняващи въпроси, без вмъкване на реплики и т.н. При тази фаза задачата на интервюера е да слуша. Единственото, което му е позволено, е чрез паралингвистични сигнали да подкрепя усилията на интервюираното лице и да го мотивира да продължи своя разказ
- **Четвъртата фаза е тази на задаването на допълнителни въпроси**
- **Последната фаза - фаза на непринудения разговор (small talk)**

Изготвя се протокол на интервюто

Технология на повествователното интервю

Литература за самостоятелна работа по темата:

- Атанасов, Ат., Молхов, М., С. Съйкова, Е. Ченгелова, В. Георгиева. (2001). *Изследванията на общественото мнение в България – състояние, проблеми, перспективи.* София: НЦИОМ.
- Атанасов, Ат., С. Съйкова, М. Молхов, Е. Ченгелова, В. Георгиева. (2004). *Емпиричното социологическо изследване на социалната действителност. Подходи, методи, организация. Проблеми и нови решения.* С.: АИ „М. Дринов".
- Атанасов, Ат., Св. Съйкова, Е. Ченгелова, М. Молхов, Е. Маркова. (2010). *Изкуството да се задават въпроси и да се получават отговори.* София: Софттрейд.
- Бек, У. (2001). *Рисковото общество.* София: Обсидиян.
- Бутенко, И. (1989). *Анкетный опрос как общение социолога с респондентами.* Москва: высшая школа.
- Быков, В. (1989). *Научный эксперимент.* Москва: Наука.
- Михайлов, С. (1980). *Емпиричното социологическо изследване, II изд. .* С.: Партиздат.
- Ошавков, Ж. (1965). Философские проблемы статистического научного познания. *Известия на ИС при БАН, 11* .
- Поппер, К. (1983). *Логика и рост научного знания.* Москва: Наука.

Литература за самостоятелна работа по темата:

- Пригожин, И., И. Стенгерс. (1989). Порядок из хаоса: новый диалог с природой. Москва.
- Съйкова, Св., Атанасов, А., Е. Ченгелова. 2014. Социалните емпирични изследвания. Методологически аспекти. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов".
- Черных, А. (1998). Методология. В: Энциклопедический социологический словарь. Москва: Прогресс.
- Ченгелова, Е., Александрова, С., Герганов, А., И. Иванова. (2023). Общественото мнение: същност, генезис, факторна детерминираност и интерпретации. Академично издателство на БАН „Проф. Марин Дринов".
- Ченгелова, Е. (2016). Интервюто в социалните науки. Електронна книга: ISBN 978-954-9719-87-1 http://www.omda.bg/page.php?tittle=Интервюто___в_социалните_науки&IDMenu=940&IDArticle=4933.
- Ченгелова, Е. (2013). Методите в социалните емпирични изследвания: методологически традиции и актуални тенденции, сп. Социологически проблеми, ISSN 0324-1572, кн.1/2, с. 9-28
- Юбилеен сборник, посветен на 70 години от рождението на чл.-кор. проф. дсн Атанас Атанасов. Социологията – от емпирията към теорията. Под научното ред. на чл.-кор. дфн Стоян Михайлов. (2010). София: Академично издателство „Марин Дринов".
- Ядов, В. А. (2000). Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. М.: Добросвет.